

Styrk sproget med blik for konteksten

Af: Katja Vilien og Helene Thise, lektorer på Københavns Professionshøjskole, forfattere til bogen Broen til fagsproget.

Sproglig udvikling er resultat af et samarbejde mellem barn og voksen. Børn bringer livserfaringer og sprog med sig ind i samarbejdet med pædagoger, lærere og logopæder. I denne artikel introducerer vi til værktøjer, som gør det muligt for de fagprofessionelle voksne at skabe sproglig udvikling på baggrund af børnenes ressourcer og med blik for kontekster. Værktøjerne stammer fra *bromodellen*, en didaktisk model til udvikling af børns sprog og fagsprog. I første del af artiklen introducerer vi begrebet *stilladsering* som baggrund for denne måde at arbejde på- Dernæst viser vi, hvordan konteksten har betydning for børns sprogbrug i de aktiviteter, vi kan planlægge for at styrke sproglig udvikling. I den sidste del af artiklen gives konkrete eksempler på sprogudviklende aktiviteter i bromodellen. Modellen er udviklet i skolekontekster med flersprogede børn, men tænkningen kan bredes ud til arbejdet med sproglig udvikling i andre sammenhænge.

'Hjernen kører hurtigt, mens munden kører langsomt'

Vi indleder med et lille eksperiment for at skabe en fælles forforståelse for emnet. Øvelsen kræver, at du finder en makker at tale med i to minutter. Prøv at fortælle hinanden, hvad I lavet i dag. Men prøv at gøre det uden at bruge ord, der indeholder bogstavet n. Du må altså ikke sige 'Jeg tog bilen' eller 'Jeg spiste morgenmad', men du må gerne sige 'Jeg spiste frokost' eller 'Jeg tog toget'. Prøv at lege legen med en makker i to minutter. Overvej bagefter sammen, hvordan det føles at tale sammen på den måde.

Legen skal illustrere udfordringen med at udtrykke sig gennem nyligt tilegnet sproglige mønstre eller ord, gennem et andetsprog eller som et barn i sproglige vanskeligheder. Det er en sjov leg. I 2 minutter. Men hvis det gælder hele dagen i skole eller i daginstitution, så kan barnet blive meget frustreret. Man kan tilmed føle sig mindre klog, dygtig og kompetent end andre børn. Man kan også føle, at det er vanskeligt at vise, hvem man er, når det skal foregå på et sprog, som er svært. Det kan føles, som om 'hjernen kører hurtigt, mens munden kører langsomt'. Et bud på at møde denne udfordring er at tage udgangspunkt i det, som børnene godt kan, og i de kontekster, som børnene befinder sig i, når de skal lære nyt sprog, fagsprog eller andetsprog. Når vi vil styrke børnenes sprog på denne måde, kan vi lade os inspirere af begrebet stilladsering og i forældres måder at samtale med deres børn på.

Hvad er stilladsering?

Stilladsering er et didaktisk greb med rødder i samtaler mellem forældre og børn. Et kerneeksempel i denne tænkning er en dialog mellem drengen Nigel og hans forældre. Nigel har været i zoologisk have og vil fortælle sin far om en oplevelse dér. Da faren ikke har været med på turen, bliver det svært for ham umiddelbart at forstå drengens ytring: 'Ged spise låg'. Faren reagerer ved at spørge ind til Nigels fortælling:

Nigel: Prøver spise låg

Far: Hvem prøvede at spise låget?

Nigel: Prøver spise låg

Far: Hvem prøvede at spise låget?

Nigel: Ged, mand sagde nej, ged prøver spise låg

Gibbons (2016), s. 31 citerer her Halliday (1975)

Senere tager Nigel emnet op igen, nu i selskab med sin mor:

Nigel: Ged prøver spise låg, mand sagde nej

Mor: Hvorfor sagde manden nej?

Nigel: Ged må ikke spise låg (ryster på hovedet) godt for den

Mor: Geden må ikke spise låget, det er ikke godt for den

Nigel: Ged prøver spise låg, mand sagde nej, ged må ikke spise låg (ryster på hovedet) godt for den.

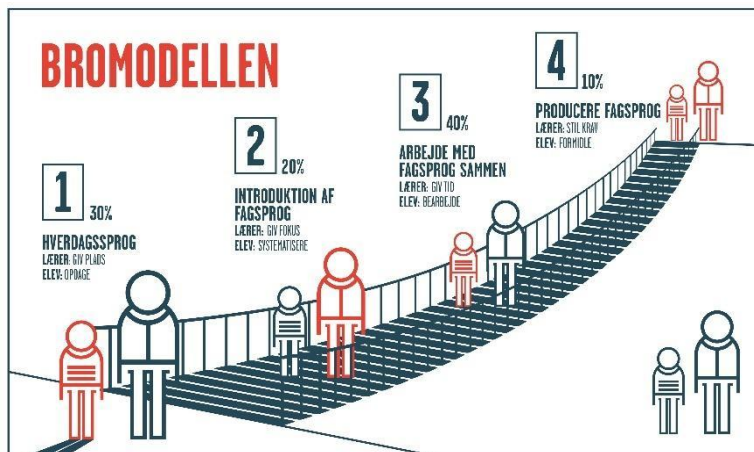
Gibbons (2016), s. 31 citerer her Halliday (1975)

Eksemplet bruger Pauline Gibbons (2016) til at pege på, hvordan forældrene bygger et stillads op om drengens sprogbrug, og at Nigels sidste udbyggede replik er et udtryk for et samarbejde mellem barn og voksne. Den er ikke blevet til uden de voksnes hjælp, men den er heller ikke et udtryk for ren foræring fra forældrenes side. Forældrene støtter Nigel i at fortælle, og som en del af den støtte udfordrer de ham med spørgsmål som 'hvem?' og 'hvorfor?'.

På samme måde viser Wood, Bruner & Ross (1976), hvordan voksne og små børn samarbejder to og to under en række forsøg med problemløsning. Forsøgene viser, at børnene ikke blot imiterer den voksne. Og det er heller ikke blot den voksne, der tager over og løser opgaven. Opgaven bliver løst i dialog og samarbejde, hvor den voksne løbende tilpasser samtale og samarbejde til barnets nærmeste udviklingszone. I forlængelse af undersøgelsen definerer forskerne stilladsering som en række greb, som den voksne trækker på i processen. Den voksne:

- Leder barnets opmærksomhed mod opgaven
- Deler opgaven op i overkommelige dele
- Fastholder retning mod målet
- Peger på vigtige skridt i opgaveløsningen
- Hjælper barnet med at kontrollere frustration
- Viser barnet, hvordan opgaven kan løses, når barnet er parat til at se det

Vi vil understrege, at begge eksempler ovenfor også viser, hvordan den voksne tager udgangspunkt i barnets ressourcer og eksisterende erfaringer som afsæt for sprogudvikling. For at hjælpe barnet, må den voksne skabe sig et billede af barnets nærmeste udviklingszone: "...the tutor operates with an implicit theory of the learner's acts..." (Wood m.fl. 1976). I eksemplet med Nigel og hans forældre udspringer samtalen af Nigels ønske om at fortælle, og den støtter sig op ad Nigels erfaringsverden. Han kender konteksten for sprogbrugen. Forældrene følger barnets spor. Denne måde at samtale på har inspireret didaktikere til at udvikle stilladsering som didaktisk tænkning og et sæt handlemåder. Bromodellen er en ramme for stilladsering af børns sproglige udvikling gennem fire faser.

Bromodellen, Thise & Vilien (2019), s. 26 – 27.

I Bromodellen (se ovenfor) er vi inspirerede af stilladsering som en måde både at udfordre og støtte barnet i en sprogtilegnelsesproces. Derfor skitserer vi rejsen mod et nuanceret og præcist (fag)sprog inden for et givent emne som en bro, hvor der er noget at træde på og noget at holde fast i. En opgave delt ind i overkommelige dele. En fagprofessionel voksen som peger på vigtige skridt i opgaveløsningen og fire faser i en progression mod selvstændig produktion af fagsprog. Rejsen begynder i barnets allerede eksisterende hverdagsprog og ressourcer. Barnets erfaringer med sprog og verden udgør et fundament for at lære nyt. Den voksne viser barnet nyt sprog, når barnet er klar i fase 2 i modellen.

Bromodellen og sproglig udvikling

Tankegangen bag den lange vej over broen inden for et givent emne understreger, at det tager tid at udvikle sprog. Vi kan fx ikke præsentere børn for nye begreber og så tage for givet, at de vil huske dem og forstå at anvende dem i nye kontekster uden dydbearbejdning i mange sprogbrugssituationer. Broens længde udgør et sprogbrugskontinuum (Østergaard 2021), hvor enhver sprogbrugssituation kan rammesættes, så børnene opfordres til at bruge sprog inden for emnet mere og mere selvstændigt og nuanceret. Gibbons (2016) viser med et eksempel fra naturfagsundervisningen, hvordan vi kan forstå sproglig udvikling som et produkt af stilladsering i nøje tilrettelagte kontekster for sprogbrug. Her gengiver vi Gibbons' fire eksempler fra fagundervisning i fysik. Emnet er magnetisme, og eleverne sættes i forskellige situationer, som afstedkommer forskellig sprogbrug. Bemærk, hvordan elevernes sprog ændrer sig fra det indledende gruppearbejde om forsøg, over den mundtlige afrapportering i klassen og til den skrevne elevtekst:

1. Brudstykker af elevernes samtale under forsøg:

Se den her ... nej det går ikke ...den bevæger sig ikke ... den der kommer herhenad

2. Centrale dele af elevernes lærervejledte mundtlige fremlæggelse. Eleverne har udført forskellige forsøg i emnet og deler nu viden på tværs af grupperne i klassen. Læreren har forinden introduceret eleverne til begreberne *at tiltrække* og *at frastøde*:

Vi prøvede med et søm... en blyantspidser ... nogle jernspåner og et stykke plastic ...

Sømmet satte sig ikke fast, men den trak blyantspidseren og jernspånerne

3. Brudstykke af en elevs logbog skrevet på baggrund af de mundtlige fremlæggelser i klassen:

Vores forsøg bestod i at finde ud af hvad en magnet kan tiltrække. Vi opdagede, at magneter tiltrækker nogle slags metal.

4. Tekst om magnetisme som den kunne se ud i en leksikonartikel for børn:

En magnet er et stykke metal omgivet af et usynligt kraftfelt, der påvirker alle de magnetiserbare materialer indenfor det. Magnetisk tiltrækning finder kun sted mellem visse metaller.

Bearbejdet fra Gibbons 2016, s. 23 + 97-113

I ovenstående eksempler bliver det tydeligt, at der kan skabes en progression i elevernes brug af fagsprog gennem systematisk planlægning af sprogbrugssituationer i undervisningen. I gruppearbejdet (tekst 1) kan eleverne nøjes med at bruge ord som 'den' og 'det' om genstande, og processer kan afprøves med handlinger. Sprogbrugen er her planlagt som ledsagelse til handling, og der er store deltagelsesmuligheder for eleverne sprogligt. I tekst 2 bliver det vanskeligere at deltage uden mere præcis sprogbrug: Genstande må kaldes ved deres navne: søm, jernspåner, blyantspidser. Og processer skal også angives med sprog: prøvede, satte sig ikke fast, trak. Her støtter læreren ved først at introducere et helt centralt begrebspår i emnet: *tiltrække* og *frastøde*. I tekst 3 må eleverne være endnu mere tydelige i deres sprogbrug, da teksten nu ikke ledsages af mimik, kropssprog og genstande i faglokalet. Teksten får en tydelig struktur, og der samles op på pointer. Tekst 4 viser, hvor komplekst og anderledes fagsprog er, når det trækkes helt ud af den konkrete kontekst (her klasselokalet) og skal være generelt og gælde i alle tilfælde. Her optræder både nominaliseringer: 'magnetisk tiltrækning' og passivkonstruktioner: 'er omgivet af' og alskens abstrakte fagbegreber: 'usynligt kraftfelt', 'magnetiserbare materialer'... Pointen er tydelig: Konteksten bestemmer sprogbrugen, og vi kan planlægge meningsfulde sprogbrugssituationer, der udfordrer forskelligt sprogligt. Det er en af pointerne bag opbygningen af bromodellen i fire faser.

I det følgende vil vi vise eksempler på aktiviteter, der kan lægges i hver af de fire faser i bromodellen.

Bromodellen i praksis

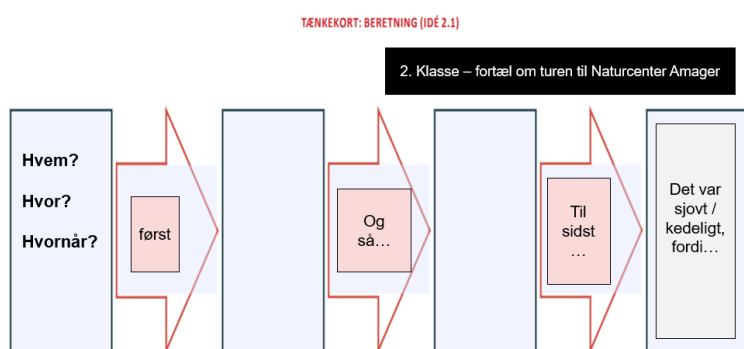
I den første fase skal der være deltagelsesmuligheder for alle børn, og børnenes forforståelse og eksisterende sprog i relation til temaet skal aktiveres. Børnene skal bruge deres eget sprog (evt. andre sprog end dansk), og vi skal skabe rum for at inddrage elevernes hverdagserfaringer. Det kan vi gøre ved at sende samtaleopgaver med hjem og opfordre familierne til sammen at stille sig nysgerrige over for faglige spørgsmål, sådan som de tager sig ud i hverdagen. Fx kan eleverne i skolen planlægge tre interviewspørgsmål til deres forældre om forældrenes barndom, eller få til opgave at tælle, hvor mange par sko, der er hjemme hos dem. På den måde kan børnenes forforståelse aktiveres hjemme som en vej ind i emnet, men vi kan også skabe forforståelse sammen med en gruppe børn. Når vi vil skabe forforståelse sammen, så skal vi planlægge fælles oplevelser, og det kan være alt fra at gå en tur og kigge på skilte som optakt til skrivning i indskolingen eller udføre et simpelt forsøg med magneter som indledning til emnet i fysik. Måske vil I smage på cornflakes med juice på, før I læser om Vitello, der er bagvendt (Aakeson, Bojesen & Bro 2013). Jo mere sanselig en oplevelse, des bedre. Der skal opleves og sættes helt umiddelbare ord og handlinger på i fællesskab. Og så skal oplevelsen peges ind i det faglige emne, sådan at forforståelsen bliver en reel sproglig trædesten på vej mod nye sproglige udtryk og nuancer. I matematik

skal der arbejdes aktivt med de antal sko, som eleverne kommer med hjemmefra, fx med plusstykker eller statistikker og diagrammer.

Vis det nye (fag)sprog tydeligt

I anden fase skal det nye sprog, fagsproget, på banen, og her skal den voksne vise barnet det sprog, som skal udvikles i forløbet. Nyt sprog kan både komme i form af ordforråd ('forsøg', 'tiltrække', 'frastøde'), men også i opbygning af sætninger og længere ytringer eller teksters struktur. Måske præsenterer læreren en sætningsstarter for eleverne, når de mundtligt skal afrapportere deres forsøg og beder dem færdiggøre sætningen: 'Vores forsøg bestod i at...'

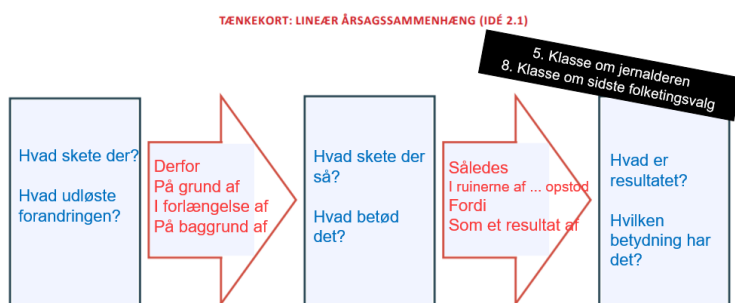
Til at få greb om måder at bygge sprog op i emnet har vi udviklet tænkekort. Det mest velkendte tænkekort for børn er kortet til beretninger:

Eksempel på Tænkekortet Beretning. Fra Thise & Vilien 2019. Kan også hentes her:

<https://samfundslitteratur.dk/broen#tab2>

Kortet kan udfyldes med billeder, tegninger, stikord eller heltekst af voksne og børn sammen. Kortet kan bruges som støtte til at planlægge en mundtlig fremlæggelse, tage noter i eller som skriveramme til tekster i emnet. Med ovenstående kort kan barnets beretning måske udvikles fra en hæsblæsende fortælling uden indledning og afslutning og kun sammenknyttet af 'og så' til en mere varieret og sammenhængende beretning. Et mere avanceret kort er dette til årsagsforklaringer:

Eksempel på Tænkekortet Årsagssammenhæng. Fra Thise & Vilien 2019. Kan også hentes her:

<https://samfundslitteratur.dk/broen#tab2>

Tænk kortene visualiserer en bestemt måde at tænke på i emnet, støtter eleverne i at organisere stoffet, de stiller spørgsmål, der støtter tænkningen, og de giver sprog til at udtrykke sammenhænge. I bogen Broen til fagsproget præsenteres en lang række af Tænk kort til en lang række fag og emner. I bogen finder du også værktøjer til at arbejde med ordforråd og brainstorm-aktiviteter i denne fase. Alt sammen noget, der styrker barnets møde med nye måder at bruge ord og formuleringer i emnet.

Lad børnene bruge sproget

I tredje fase skal der sættes god tid af til børnenes arbejde med det nye sprog. For at udvikle sprog, må børnene selv bruge sproget i meningsfulde aktiviteter, der lægger op til samtaler og samarbejde. Her arbejder vi med gradvist at fjerne kontekst og støtte en nuanceret sprogbrug i emnet. I bogen præsenterer vi en mængde forskellige typer af aktiviteter, fx kan vi her bede børnene samle en beretning, der er klippet i stykker. Vi kan give to børn et sæt billeder, som de i fællesskab skal lægge i en rækkefølge, så de udgør en fortælling. Vi kan bede elever om at samle tekster eller dele af udsagn i fagets emne. Her er det udsagn i faget geografi, der skal pusles på plads:

Eksempel på en pusleopgave

I pusleopgaver bruger børnene både deres faglige og sproglige viden for at løse opgaverne. Og når de skal blive enige, så skal der tales om, hvorfor vi bygger sproget op, som vi gør, i emnet. Det er sprogligt udviklende aktiviteter.

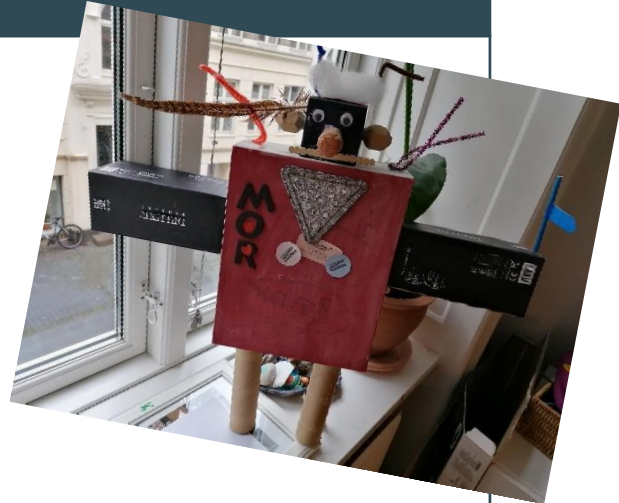
Vi kan også designe opgaver med informationskløfter for at udfordre børnenes sprogbrug. Det er en type opgaver, som kun kan løses, hvis alle børnene deltager aktivt sprogligt. Man kan fx bede børnene om at bygge en figur af plus-plusser eller centicubes bag en skærm, som en makker skal genskabe på den anden side af skærmen bagefter. Uden at kigge! Her skal børnene anstrenge sig sprogligt for at deltage, og de må bruge det sprog, som den voksne har vist dem i fase 2. I opgaven med plus-plusser eller centicubes vil de få brug for ord og udtryk for retning, former og farver. Vi kan også skjule pålægsfadet og lade børnene bestille deres frokostmad gennem en verbalsproglig dialog, eller vi kan lade elever forklare en række fagbegreber for en makker uden at nævne selve begrebet. Det er sprogligt krævende opgaver, og derfor ligger de ikke som det første i emnet.

Lad barnet være ekspert

I fase 4 lader vi børnene stå frem med det nye sprog, som de har udviklet i temaet / faget. Nu skal barnet selv formulere sig og påtage sig rollen som ekspert. Produkter skal vises frem, og der skal sættes sprog på. Tydelige krav til sprogbrug er også i denne fase både støtte og udfordring – stilladsering. Måske bruger barnet et selvfremslået tænk kort til sin mundtlige fremlæggelse, måske skriver eleven en tekst i en

skriveramme med sætningsstartere, måske får barnet en familieopgave med hjem, hvor mor eller far instrueres i at spørge ind til netop det, som barnet har sat nyt sprog på ifb med den lerfigur eller collage, der vises frem. Her er et eksempel på sådan en familieopgave til et barn i 1. klasse, som har produceret en robot i genbrugsmaterialer:

ELEVARK: FAMILIEOPGAVE (Idé 4.1)	
Hvad skal du præsentere?	Min robot
Hvem skal se/høre?	Min mor
Hvad skal du fortælle om?	Min robot. Robottens hjerte Det blå flag Tingene (materialer)
Hvad skal publikum gøre?	Stille spørgsmål For eksempel: Hvorfor har du valgt de farver? Hvad er den lavet af? Hvad er du mest tilfreds med og hvorfor?
Underskrift/kryds:	

Familieopgave. Fra Thise & Vilien 2019. Kan også hentes her: <https://samfundslitteratur.dk/broen#tab2> og privat foto af robot.

Sproglig udvikling er et resultat af samarbejde

Bromodellen er altså et værktøj i lærerens planlægning, som måske også kan inspirere til sprogudviklende forløb i andre sammenhænge, fx omsættes til tematisk arbejde i børnehaven med øje for børnenes ressourcer, sprog og erfaringer og med rammesætning af sprogbrugssituationer med støtte og udfordring inden for et tema i en periode, hvor børnene udvikler mere og mere selvstændige sproglige udtryk i emnet.

Ingen børn møder op i skole, til sprogstimulering eller i daginstitution helt uden erfaringer og sprog. Det er de fagprofessionelle voksnes ansvar at gribe børnenes ressourcer, sproglige og mere bredt erfaringsmæssige, og gøre dem til trædesten i en sproglig udvikling. I bromodellen opfordrer vi til at gribe børnenes sprog og erfaringer og udnytte kontekster som motor for sprogtilegnelsen, mens vi både støtter og udfordrer børnene i en stilladserende proces. Sproglig udvikling er resultat af et samarbejde mellem barn og voksen.

Litteratur

Gibbons, P. (2016). *Styrk sproget, styrk læringen. Sproglig udvikling og stilladsering i flersprogede klasserum*. Samfundslitteratur.

Thise, H. & Vilien, K. (2019). *Broen til fagsproget. 32 idéer til at styrke sproget i alle fag*. Samfundslitteratur.

Woods, D., Bruner, J. S. & Ross, G. (1976). The Role of Tutoring in Problem Solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 17 (2): 89 – 100.

Østergaard, W. (2021). Registerkontinuum – et værktøj til planlægning og refleksion. I: Wulff & Knudsen, S. (red.). *Kom ind i sproget. Flersprogede elever i fagundervisningen* (2. udgave). S. 51 – 72.

Aakeson, K. F., Bojesen N. B. & Bro, N. (2013). *Vitello er bagvendt*. Gyldendal.